

1 Wat natuur ons biedt

*Als ik berken naar links en rechts zie buigen...
beeld ik me in dat een jongen ze heen en weer heeft laten zwiepen.*

— Robert Frost

Door de ervaringen die we vroeger als kind opdeden toen we door de bossen zwierven, op het dak van ons huis de duiven voerden, naar blauwbaarzen visten of voelden hoe golven van ver weg ons bootje optilden, ontwikkelden we een band met de natuur. Deze band duurt tot op de dag van vandaag voort en is inspirerend en verrijkend.

Voor kinderen kan de natuur van alles zijn: een pasgeboren kalf, een huisdier dat leeft en sterft, een uitgesleten bospad, een hut tussen prikkende brandnetels of een vochtig, verborgen plekje op een braakliggend stuk grond. Hoe de natuur zich ook manifesteert, ze verschaft ieder kind een eigen wereld, een wereld die omvattender is dan de wereld die het met zijn ouders deelt. Anders dan de televisie pakt de natuur geen tijd af, integendeel, ze versterkt de beleving van tijd alleen maar. Voor een kind uit een ontwricht gezin of uit een asociale buurt kan de natuur dienen als een blanco vel, dat hij kan invullen met eigen beelden en fantasieën. Doordat de natuur het beeldend vermogen aanspreekt en uitnodigt de zintuigen maximaal open te stellen, stimuleert ze de creativiteit van kinderen. Een kind kan de verwarrende indrukken uit het dagelijks leven mee naar buiten nemen, de bossen in, en er vervolgens weer met een frisse blik tegenaan kijken. Ook kan de natuur bij het kind angst opwekken, maar deze angst heeft een functie. In de natuur vindt een kind vrijheid, fantasie en afzondering: een plek ver weg van de wereld van de volwassenen, een vredig plekje om tot zichzelf te komen.

Waar het in deze voorbeelden om gaat is de gebruikswaarde van de natuur. Op dieperliggend niveau is het van belang om te kijken naar de natuur zelf: de natuur biedt kinderen vooral dat wat ze *is*, en niet dat wat ze volgens verwachtingspatronen zou moeten zijn. Wat dit betreft stemt de ondoorgrondelijke natuur tot nederigheid.

Volgens de dichter Gary Snyder heeft het begrip natuur twee betekenissen. Het woord is afkomstig van het Latijnse *natura*, dat geboorte, constitutie, karakter, loop der dingen betekent. Daarnaast stamt het begrip natuur ook van *nasci*, geboren worden. In de breedste zin heeft natuur betrekking op de materiële wereld en alle objecten en verschijnselen die daarvan deel uitmaken. Volgens deze definitie zijn zowel een machine als giftig afval onderdeel van de natuur. Een andere betekenis van natuur heeft betrekking op wat we 'de openlucht' noemen. In die betekenis wordt met natuur alleen datgene bedoeld wat niet door mensen gemaakt is. Op het eerste oog valt er weinig natuurlijk te ontdekken aan New York City, maar er zijn wel degelijk allerlei verborgen, zichzelf organiserende wilde plekken te vinden: van de humus van het Central Park waarin allerlei organismen leven tot en met de roofvogels die boven de Bronx rondcirkelen. In die zin is ook een stad onderworpen aan wetten van de natuur: zij is natuurlijk (zoals ook een machine deel uitmaakt van de natuur), en in zeker opzicht wild.

Als je het hebt over 'kinderen in de natuur' ontstaat er behoefte aan een definitie waarmee je beter uit de voeten kunt – niet zozeer een definitie, die alles als natuur opvat, maar ook niet een die uitsluitend oerbos als echte natuur aanmerkt. Snyder ziet wel iets in de omschrijving van de dichter John Milton, die het heeft over 'een wildernis van zaligheden': 'Met zijn gebruik van de term "wildernis" heeft Milton precies die energie en diversiteit weten te vangen die in wilde systemen te vinden is. Een "wildernis van zaligheden" is als de miljoenen kleine harinkjes en makreelvisjes in de oceaan, de duizenden vierkante kilometers krill, de graszaden van de wilde prairie ... die ongelooflijke productiviteit van kleine diertjes en plantjes die het web voedt. Maar wildernis betekent ook chaos, eros, het

onbekende, gebieden die taboe zijn. Zij is de verblijfplaats zowel van het extatische als het demonische. In beide betekenissen is zij een plek met een oermacht, een plek waar lessen kunnen worden geleerd en uitdagingen aangegaan.' Als we het hebben over de relatie tussen kinderen en de natuur is deze ruimere uitleg toepasselijk. Als ik in dit boek het woord 'natuur' in algemene zin gebruik, bedoel ik daar natuurlijke wildheid mee: biodiversiteit, overvloed – en dit kan net zo goed in een achtertuin zijn, met losse elementen om mee te spelen als in een ruig berggebied. Nergens komt natuur beter tot uitdrukking dan in ons vermogen tot verwondering. *Nasci*. Geboren worden.

Hoewel de mens zichzelf meestal niet als deel van de natuur beschouwt, maakt hij wel degelijk deel uit van die wildheid. Mijn eerste herinnering aan een zintuiglijke ervaring en een gevoel van verwondering is gekoppeld aan een gebeurtenis in mijn vroege jeugd, toen ik als jongetje van ongeveer drie jaar op een koude lentemorgen in het gras zat achter mijn grootmoeders huis in Independence, Missouri. Mijn vader was bezig in de buurt planten uit te poten. Hij gooide zijn sigaret weg, wat in die tijd niet ongewoon was. Veel mensen in het Middenwesten lieten hun troep op de grond vallen, of smeten hun bierflesjes, frisdrankblikjes en sigarettenpeuken gewoon uit het autoraam. Het droge gras vatte vlam. Ik herinner me het nog heel goed: het geknetter van het vuur, de geur van de rook en het geluid dat mijn vader maakte terwijl hij met zijn voeten het vuur probeerde te doven.

Ook herinner ik me dat ik daar tussen peren liep die van de boom waren gevallen. Met dichtgeknepen neus boog ik me voorover en snooft ik de geur op van de gistende vruchten. Ik ging tussen de rottende vruchten zitten; ik vond het spannend en tegelijkertijd ook vies. Vuur en gisting...

Ik zwierf urenlang door de bossen en de akkers aan de rand van onze wijk. Er stonden sinaasappelbomen met stekelige takken waar plakkerige, overrijpe sinaasappelen vanaf vielen, groter dan softballen. Die moest je zien te ontwijken. Achter de windsingels stonden bomen waar we in konden klimmen, met kleine takken als ladders. We klommen tot vijftien meter hoogte, tot ver boven de windsingel en vandaar konden we de blauwe heuvels van Missouri zien en neerkijken op de nieuwe huizen in de steeds verder oprukkende buitenwijken.

Vaak klom ik in mijn eentje. Soms liep ik als betoverd diep het bos in en deed ik alsof ik Mowgli was, de jongen uit *Het Jungleboek* van Rudyard Kipling die bij de wolven was opgegroeid. Voordat ik een boom inklom, trok ik bijna al mijn kleren uit. Op een bepaalde hoogte waren de takken zo dun dat het, als het begon te waaien, net leek alsof de wereld aan het kantelen was: naar voren en weer omhoog, naar opzij en weer omhoog. Het was tegelijk beangstigend en geweldig om mezelf aan de wind over te geven. Mijn zintuigen waren gevuld met sensaties van vallen, omhoog komen en heen en weer zwiepen. Om me heen maakten de bladeren een geluid van knippende vingers en de wind klonk als zuchten en bars gefluister. De wind bracht allerlei geuren mee en ook de boom zelf rook door die windvlagen sterker. Uiteindelijk was er alleen nog maar de wind die door alles heen waaide.

Nu de tijd van in bomen klimmen ver achter me ligt, denk ik nog vaak terug aan die heerlijke, onbezonnen dagen uit mijn jeugd. Het verre uitzicht vanaf de boomtoppen ben ik steeds meer gaan waarderen. De bossen waren mijn Ritalin. In de natuur kwam ik tot rust, kon ik me concentreren en werden mijn zintuigen geprikkeld.

Waar alle stopcontacten zitten

De meeste van mijn generatiegenoten groeiden op in de veronderstelling dat de natuur iets vanzelfsprekends was. We gingen er zondermeer van uit – als we er al bij stilstonden – dat dit zo bleef. Tegenwoordig zien we een verschijnsel opkomen dat ik de 'natuurtekortstoornis' noem. Dit begrip is zeker geen medische diagnose, maar biedt een ingang om over het probleem en de oplossingen na te denken. Oplossingen niet alleen voor kinderen, maar voor ons allemaal.

Aan het eind van de jaren '80 werd ik me voor het eerst bewust van de transformatie die zich aan het voltrekken was. In die tijd was ik bezig met voorbereidingen voor mijn boek Child-

hood's Future, dat gaat over veranderingen in het gezinsleven. Ik interviewde bijna drieduizend kinderen en ouders uit verschillende delen van het land, in binnensteden, in buitenwijken en op het platteland. Op de scholen en bij mensen thuis kwam af en toe het onderwerp ter sprake of kinderen nog wel een band met de natuur hebben. Ik moet vaak denken aan de veelzeggende opmerking van Paul, een leerling van een basisschool uit San Diego: 'Ik speel het liefst binnen, want daar zitten alle stopcontacten.' Dergelijke opmerkingen hoorde ik geregeld op scholen. Natuurlijk wekt de natuur nog steeds bij veel kinderen gevoelens van verwondering op. Maar voor veel andere kinderen is het spelen in de natuur zonder veel inhoud, zo... onproductief. Gek, vreemd, schattig, gevaarlijk. Iets dat je op televisie ziet. 'Het komt door al dat kijken,' zei een moeder uit Swarthmore, Pennsylvania me. 'We zijn een zittende samenleving geworden. Vroeger in Detroit, waar ik ben opgegroeid, waren we altijd buiten. Kinderen die binnenbleven waren uitzonderingen. Er waren heus niet veel speelplekken en toch waren we altijd buiten op straat. Op een braakliggend stukje grond waren we aan 't touwtje springen, basketballen of hinkelen. Ook toen we wat ouder waren speelden we nog steeds buiten.'

Een andere ouder uit Swarthmore haakte hierop in: 'Er is nóg een verschil met toen wij jong waren: onze ouders waren ook buiten. Ze gingen niet naar de fitness of zo, maar stonden gewoon buiten een praatje te maken met de burens in het portiek. De huidige generatie kinderen in Amerika heeft een lichamelijke conditie die slechter is dan ooit. Wellicht dat de ouders nog wel joggen, maar de kinderen komen niet meer buiten.'

Dit hoorde ik veel ouders, grootouders, ooms, tantes, leerkrachten en andere volwassenen in het hele land zeggen, soms zelfs daar waar ik het niet verwacht had. Zo bezocht ik een middenklassebuurt in de buitenwijk Overland Park Kansas, niet ver van waar ik als tiener woonde. In de loop der jaren waren daar veel bossen en akkers verdwenen, maar er was nog genoeg natuur over waar kinderen konden spelen. Maar gebeurde dat nog wel? Zelden, aldus ouders die op een avond met elkaar praatten over de veranderde omstandigheden voor jongeren. Opmerkelijk trouwens: ondanks het feit dat een aantal ouders in hetzelfde huizenblok woonde, zagen velen elkaar bij die bijeenkomst voor het eerst.

'Toen onze kinderen in groep 5 of 6 zaten, was er achter ons huis nog een veldje,' vertelde een moeder. 'Een keer zaten de kinderen te zeuren dat ze zich verveelden. Dus ik zei: "Oké, vervelen jullie je? Ga dan maar eens lekker twee uur buiten op dat veldje spelen. Verzin maar iets om te doen. Misschien bedenken jullie wel iets heel leuks." Met tegenzin gingen ze de deur uit. Maar twee uur later waren ze nog niet terug. Eenmaal thuis vroeg ik hoe het geweest was, en ze zeiden: "Het was zo leuk! We hadden nooit gedacht dat we zoveel lol zouden hebben!" Ze waren in bomen geklommen en hadden van alles en nog wat gezien. Ze hadden spelletjes gedaan die wij vroeger ook deden, zoals tikkertje. Dus de volgende dag zei ik tegen ze: "Jongens, jullie zitten je weer te vervelen, waarom gaan jullie niet nog een keer naar dat veldje?" Hun antwoord was: "Nee, dat hebben we gisteren al gedaan." Ze hadden geen zin om het nog een keer te doen.'

'Ik weet niet zeker of ik precies begrijp wat je bedoelt,' reageerde een vader. 'Volgens mij genieten mijn dochters volop van dingen als een volle maan, een mooie zonsondergang of bloemen. Ze vinden het prachtig om te zien hoe bomen in de herfst van kleur veranderen.' Een andere moeder in de groep schudde haar hoofd. 'De kleine dingetjes zien ze nog wel,' zei ze. 'Maar ze zijn zo snel afgeleid.' Ze beschreef de laatste keer dat ze met haar gezin was gaan skiën in Colorado. 'Het was een prachtige, rustige dag. De kinderen skieden de berg af, en daarbij hadden ze hun koptelefoons op. De stilte van de natuur en het lekker op jezelf zijn, daar vinden ze niks aan. Ze kunnen zichzelf niet meer vermaken. Ze moeten altijd iets bij zich hebben.'

Op dat moment mengde een vader zich in het gesprek die zelf op een boerderij was opgegroeid: 'Bij ons was het heel vanzelfsprekend dat iedereen buiten was. Waar je ook naartoe ging, je was buiten: of je nu aan het ploegen was, in het bos liep of bij de rivier bezig was. Hier is het anders. Overland Park is inmiddels een deel van de stad geworden. De kinderen

hebben niets verloren, want ze hebben om te beginnen nooit iets gehad. We hebben het hier over een verandering, die de meesten van ons die temidden van de natuur zijn opgegroeid, zelf hebben meegemaakt. Er is nu gewoon geen natuur meer.'

Iedereen werd stil. Ja, veel van dat wilde gebied van vroeger was grotendeels ontgonnen en inmiddels bebouwd, maar toch kon ik vanuit het raam van het huis waar we zaten, bos zien. Dus er was nog wel natuur, al was er niet veel meer over.

Een dag na dit gesprek met de ouders uit Overland Park ging ik van Kansas naar Missouri, naar de Southwood-basisschool in Raytown, niet ver van Kansas City. Daar zat ik zelf als kind op school. Tot mijn verbazing stonden daar nog steeds dezelfde piepende schommels (zo leek het tenminste), op het blakend hete asfalt. De gangen glommen net als vroeger van de linoleum tegels en er stonden nog steeds piepkleine houten stoelen in kromme rijen opgesteld, met de initialen van de leerlingen in zwarte, blauwe en rode inkt.

Terwijl de leerkrachten de leerlingen van groep 4 tot en met 7 bij elkaar trossen en naar het klaslokaal brachten waar ik wachtte, pakte ik mijn cassette recorder en keek uit het raam naar de blauwgroene zoom van bomen die waarschijnlijk uit eiken, esdoorns en populieren bestond of wellicht uit robinia's en pecannotenbomen? Ik zag hun takken zachtjes zwiepen in de lentebries. Hoe vaak had ik als kind niet diezelfde bomen in mijn dagdromen gezien?

Toen ik in het daaropvolgende uur de kinderen vroeg naar hun natuurervaringen, hadden ze het vooral over belemmeringen voor het buitenspelen, zoals tijdgebrek, de televisie, kortom de gebruikelijke boosdoeners. Hoe wezenlijk deze belemmeringen ook zijn, het betekende niet dat het deze kinderen aan belangstelling ontbrak. Ze spraken over de natuur met een merkwaardige mengeling van onzekerheid, onverschilligheid en verlangen. Een enkeling deed stoer. In de daaropvolgende jaren heb ik ze vaak op die manier over de natuur horen spreken.

'Mijn ouders vertrouwen het niet als ik ver het bos in ga,' vertelde een jongen. 'Dus ik mag niet ver. Maar soms ga ik toch, zonder te zeggen waar ik heenga, ook al worden ze dan boos. Ik zit gewoon achter een boom of zo, of ik lig in de wei bij de konijnen.'

Een jongen zei dat hij computers belangrijker vond dan de natuur, want waar computers zijn, daar zijn banen. Er waren ook kinderen die zeiden dat ze het te druk hadden om buiten te spelen. Een meisje uit groep 7, gekleed in een effen jurkje, vertelde me met ernstige blik dat ze later dichteres wilde worden.

'Als ik in het bos ben,' zei ze, 'dan dan voel ik me opeens heel groot.' Ze was een van die uitzonderlijke kinderen die nog veel tijd in hun eentje buiten doorbrengen. Voor haar stond de natuur voor schoonheid en geborgenheid. 'Het is zo lekker rustig en het ruikt er zo lekker. Misschien is de lucht wel vervuild, maar lang niet zo erg als in de stad. Alles is er heel anders,' zei ze. 'Je voelt je vrij als je daar bent. Je hebt de tijd aan jezelf. Af en toe ga ik erheen als ik erg boos ben. Alleen die rust al maakt dat ik me beter voel. Als ik dan weer vrolijk thuiskom, heeft mijn moeder geen idee hoe dat komt.'

Vervolgens beschreef ze haar eigen plekje in het bos. 'Ik had een plekje. Er was een grote waterval en er liep een beekje langs. Ik had daar een diepe kuil gegraven en af en toe nam ik een tent mee of een deken en ging ik in die kuil liggen kijken naar de bomen en de lucht. Ik ben daar ook wel eens in slaap gevallen. Ik voelde me er vrij. Het was mijn plekje waar ik kon doen wat ik wou en niemand hield me tegen. Ik ging er bijna iedere dag heen.'

Het gezicht van de jonge dichteres werd rood en haar stem hees. 'Maar toen hebben ze mijn bos omgekap. Het was alsof ze een deel van mijzelf afhakten.'

Langzaam kreeg ik meer oog voor de complexiteit van het thema: aan de ene kant de jongen die liever in de buurt van de stopcontacten bleef en aan de andere kant de dichteres die haar eigen plekje in het bos was kwijtgeraakt. En ik kwam ook tot dit besef: ouders, leerkrachten en anderen, kortom iedereen, vertelt kinderen wel over allerlei moois in de natuur, maar tegelijkertijd is ons doen en laten vaak in tegenspraak daarmee. En kinderen hebben meer in de gaten dan we denken.